

Poznań, dnia 25. 11. 2021

Prof. dr hab. Zbyszko Melosik
Wydział Studiów Edukacyjnych
Uniwersytet im. Adama Mickiewicza

**Recenzja rozprawy doktorskiej
magistra Andrzeja Michalskiego**

„Kompetencje międzykulturowe i ich kształtowanie w szkołach Fundacji Ronalda S. Laudera w Polsce i innych krajach Europy. Wybrane aspekty porównawcze”

Doktorat stanowi punkt zwrotny w biografii młodego naukowca. To podsumowanie jego dotychczasowych wieloletnich dokonań badawczych, i współpracy z promotorem. Ale to także fascynujące „otwarcie na przyszłość”, w zakresie realizacji aspiracji i pasji naukowych, w tym także pokonywania dalszych szczytów kariery akademickiej. Doktorat jest symboliczną oznaką mądrości i akademickości. Nieprzypadkowo też istnieje zwyczaj „odnawiania doktoratu”, w przypadku wybitnych naukowców, w pięćdziesiąt lat po jego obronie.

W przeszłości recenzowałem bardzo wiele prac doktorskich, większość z nich stała na dobrym albo nawet bardzo dobrym poziomie. Ale mogę stwierdzić z pełnym przekonaniem, że ten właśnie doktorat, napisany pod kierunkiem prof. dr hab. Renaty Nowakowskiej-Siuty i broniony w Chrześcijańskiej Akademii Teologicznej, napisany przez magistra Andrzeja Michalskiego, wyróżnia się zarówno swoim nadzwyczaj wysokim poziomem merytorycznym, oryginalnością problematyki i oryginalnością myśli, jak i znakomitymi podstawami teoretycznymi i metodologicznymi.

Praca doktorska Pana magistra Andrzeja Michalskiego dotyczy (kształtowania) kompetencji międzykulturowych w szkołach fundacji Ronalda S. Laudera (w Polsce i

w innych krajach Europy). Można ją usytuować w polu problemowym pedagogiki porównawczej ale także socjologii edukacji i oczywiście edukacji międzykulturowej, jak również studiów kulturowych („cultural studies”). I tylko pozornie stanowi ona przede wszystkim pewne „studium przypadku” (Fundacja Szkół Laudera); doktorat ten posiada znacznie szerszy kontekst – wprowadza czytelnika we współczesny świat wielokulturowości/międzykulturowości. Stanowi także fascynującą rekonstrukcję jednego z niezwykle interesujących wariantów socjalizacji młodego pokolenia w świecie różnicy/różnorodności, kulturowego rozproszenia ale także w świecie stereotypów, etnocentryzmu i marginalizacji.

Cieszę się też, iż mogę być recenzentem tej pracy doktorskiej, bowiem jej problematyka jest mi bliska; poświęciłem przecież edukacji międzykulturowej kilka ważnych dla mnie tekstów. Dodam, że doktorat ten wpisuje się także bardzo dobrze w ogólnoswiatową debatę naukową na temat edukacji międzykulturowej. Dobrymi przykładami są tutaj takie choćby książki z ostatnich lat jak: Christina Hajisoteriou, Angelides Panayiotis, *The Globalisation of Intercultural Education: The Politics of Macro-Micro Intergation* (2016); *Making the Most of Intercultural Education*, red. Heidi Layne (2015); *Educational Approaches to Internationalization through Intercultural Dialogue* red. Ulla Lundgren, Paloma Castro, Jane Woodin (2020), czy teksty drukowane w czasopiśmie „Intercultural Education” (Taylor & Francis). W tym kontekście mogę stwierdzić, że praca doktorska Andrzeja Michalskiego bez wątpienia wzbogaca dorobek naukowy w zakresie edukacji międzykulturowej i to nie tylko w odniesieniu do Polski, ale także w wymiarze międzynarodowym.

Już na wstępie mojej recenzji pragnę stwierdzić, iż jest to praca merytorycznie znakomita i spełniająca wszystkie kryteria dysertacji doktorskiej. Akceptuję przy tym całkowicie przyjęte przez mgr Andrzeja Michalskiego założenia teoretyczne i metodologiczne, a także bardzo pozytywnie oceniam zarówno sposób prowadzonych przez niego narracji jak i argumentacji. Nie ulega też dla mnie wątpliwości, że Autor zrealizował założone cele badawcze i uzyskał konkretne, ważne rezultaty naukowe; dotyczy to zarówno części teoretycznej i empirycznej. Potwierdził on również

zdecydowanie swoje kompetencje do prowadzenia dyskursu naukowego. Bez wątpienia, doktorat ten zawiera bardzo pogłębioną analizę i interpretację tytułowego problemu a wielokontekstowy obraz, który czytelnik uzyskuje, jest zarówno bardzo przekonujący, jak i interesujący.

Praca doktorska mgr Andrzeja Michalskiego składa się z wprowadzenia, czterech rozdziałów, zakończenia, bibliografii i aneksu. Struktura dysertacji jest przejrzysta, poszczególne części i zawarte w nich treści wynikają z siebie wzajemnie, tworząc logiczną całość.

We wprowadzeniu Autor w sposób rzeczowy ale jednocześnie bardzo erudycyjny przedstawia problematykę doktoratu; pisze przy tym słusznie (za Ryszardem Kapuścińskim), że „międzykulturowość jest wymiarem pozwalającym zrozumieć *morfologię współczesnego świata*, którego istota jest wielość” (s. 22). Przywołuje też świetną metaforę Kaj Birket-Smitha, iż wielorakość kulturowa naszej rzeczywistości jest jak „*baśniowe drzewo, którego każda gałąź ukształtowana jest inaczej, każdy kwiat ma swój własny kolor i zapach, każdy owoc specjalny smak*” (s. 22-23). Już w tym stanowiącym znakomitą rozprawkę fragmencie pokazuje Autor swoją umiejętność konstruowania bogatej treściowo ale i barwnej w formie naukowej narracji.

Na bardzo wysokim poziomie stoi rozdział pierwszy, bardzo nasycony treścią: „Teoretyczne podstawy pracy”. Magister Andrzej Michalski w sposób twórczy rekonstruuje tutaj teorie, taksonomie, pojęcia i kategorie, odnoszące się do międzykulturowości i edukacji międzykulturowej. W swojej erudycyjnej syntezie, Autor wychodzi od szczegółowej rekonstrukcji pojęcia „kompetencja”, a następnie rekonstruuje socjologiczne, psychologiczne, antropologiczne, językoznawcze i pedagogiczne konteksty pojęcia „kompetencji międzykulturowej”. Takie podejście nadaje temu doktoratowi charakter zdecydowanie interdyscyplinarny. Analizy i interpretacje Autora są bardzo refleksyjne; nie dokonuje on „mechanicznej prezentacji” przedstawianych podejść i propozycji teoretycznych ale porównuje je w sposób wielokontekstowy formułując interesujące wnioski. Tę część pracy cechuje także niezwykle bogactwo przywołań, świadczące nie tylko o ogromnym wysiłku

intelektualnym magistra Andrzeja Michalskiego ale także o jego zdolności do twórczego wykorzystania literatury przedmiotu. Autor eksponuje tutaj przekonująco swoje, mieszczące się w sposób oczywisty w paradygmacie konstruktywistycznym przekonanie, że „kompetencja kulturowa jest kontekstualna”, a jej istotą jest „zdolność, która poszerza spektrum interpretacyjne jednostki w procesie interakcji międzyludzkiej z przedstawicielami innej kultury” (s. 76). Przywołuje też za A. Chromiec – w kontekście kompetencji międzykulturowych - pojęcie grup post-etnicznych, które posiada bardzo duży potencjał analityczny i pedagogiczny. W rozdziale pierwszym magister Andrzej Michalski podejmuje również problem usytuowania międzykulturowości i edukacji międzykulturowej w procesie kształcenia. Wychodzi przy tym z bardzo bliskiego mi przekonania, że osadzona w „paradygmacie centryzmu własnej kultury socjalizacja wydaje się stanem wymagającym natychmiastowej rekonstrukcji” (s. 80). Autor umieszcza ten problem bardzo zasadnie zarówno w kontekście kształcenia imigrantów, jak i procesu globalizacji/glokalizacji, ideologii konsumpcji oraz różnicy kulturowej i idei dialogu międzykulturowego. Następnie wprowadza kolejne, stricte edukacyjne zagadnienia (dyskutując na przykład rozróżnienie między edukacją międzykulturową a wielokulturową czy ideą pedagogiki różnicy). Rozdział pierwszy pracy oceniam bardzo wysoko. Dodam, że tworzy on ramy teoretyczne dla części empirycznej, przy czym, kategorie i pojęcia w nim usytuowane są konsekwentnie wykorzystywane w badaniach oraz w analizie i interpretacji ich wyników.

Powyżej omówiony i oceniony bardzo wysoko, bogaty w treści, dobrze przemyślany i napisany pierwszy rozdział doktoratu tworzy znakomity punkt wyjścia do przeprowadzonych przez magistra Andrzeja Michalskiego badań empirycznych.

Oceniając część empiryczną doktoratu wyjdę od stwierdzenia, że na bardzo wysoką ocenę zasługuje rozdział drugi zatytułowany „Metodologia badań własnych w paradygmacie jakościowym”. Potwierdza on, że dojrzałość myślenia magistra Andrzeja Michalskiego i jego świadomość metodologiczna nie podlegają żadnej dyskusji, a przyjęte przez niego metody i procedury badawcze spełniają wszystkie kryteria

poprawności naukowej, dając duże możliwości w zakresie wielokontekstowej analizy tytułowego problemu pracy. Magister Andrzej Michalski trafnie umieszcza przyjętą przez siebie perspektywę badawczą (a także swój sposób myślenia o świecie społecznym i prowadzeniu badań naukowych) w ramach paradygmatu konstruktywistycznego. Bardzo przekonująco, kompetentnie i szczegółowo przedstawia cel swoich badań, wykorzystywane przez siebie - sytuujące się w ramach podejścia jakościowego - metody (m. in. częściowo ustrukturyzowany wywiad), a także przyjętą perspektywę teoretyczną (teorię naukowych światów Anselma L. Straussa i Adele E. Clarke). W sposób właściwy formułuje problem główny i problemy szczegółowe swoich badań. Przy tym, analizując istotę badań jakościowych, Autor słusznie podkreśla, że stanowią one „interaktywny proces”, bowiem „projekt badania ewoluuje podczas badań” (s. 130). Eksponowane przez Andrzeja Michalskiego założenia teoretyczne i metodologiczne nie istnieją przy tym „same w sobie”; konkretyzuje on je nieustannie w kontekście tego, (sub)świata społecznego, jaki tworzą szkoły Fundacji R. S. Laudera (główny bohater jego doktoratu). Pokazuje przy tym w znakomitej narracji, w jaki sposób społeczny świat szkół Laudera „przecina się” i „miesza” z innymi społecznymi światami. Szkoły Laudera, i ich (aby odwołać się do pojęć Bergera i Luckmanna) sub-universum znaczeń i wartości są więc postrzegane w dynamicznej interakcji z otaczającą je rzeczywistością. Autor przedstawia też w sposób interesujący i uzasadniony nielosowy dobór próby badawczej (metoda kuli śnieżnej – snowball sampling) – osób związanych bezpośrednio ze szkołami Laudera w Polsce i w innych krajach. Przekonują bardzo interesujące rozważania Autora na temat zastosowanej przez niego analizy tematycznej, a także innych aspektów zastosowanych w doktoracie procedur metodologicznych. Nie ulega dla mnie żadnym wątpliwości, że oceniany rozdział spełnia wszystkie kryteria naukowości; pokazuje przy tym złożone, ale jednocześnie spójne i zintegrowane sposoby myślenia Andrzeja Michalskiego nie tylko w kwestii podjętego przez niego problemu badawczego, ale także i szerzej: w kwestii uprawiania nauki. Rozdział ten uznaję za znakomitą egemplifikację rzetelnego i jednocześnie bogatego w treści i refleksję podejścia do prowadzenia badań naukowych.

Równie wysoko oceniam rozdział trzeci pracy „Szkoly Fundacji Ronalda Laudera w Polsce i innych krajach Europy – zarys monograficzny”. Magister Andrzej Michalski dokonuje tutaj bardzo pogłębionej rekonstrukcji genezy i rozwoju Fundacji R. S. Laudera, głównie w kontekście jej działań edukacyjnych. Następnie przedstawia szczegółowo, w bardzo interesujących narracjach cele i zadania szkół Fundacji w zakresie kształtowania kompetencji kulturowych, szczegółowo analizując przy tym założenia i zasady humanistycznej, niedyrektywnej, upodmiotawiającej i intergeneratywnej edukacji, która jest w nich urzeczywistniana. Z kolei w interesujących mini-studiach przypadku ukazuje poszczególne konkretne szkoły funkcjonujące w różnych krajach (w tym i w Polsce – szkoła Lauder-Morascha w Warszawie). Umieszcza przy tym bardzo dobrze ideały edukacyjne szkół Laudera w kontekście edukacji międzykulturowej, pokazując przy tym w jaki sposób wpisują się w założenia pedagogiki konstruktywistycznej. Magister Andrzej Michalski przedstawia przekonująco i w sposób bardzo szczegółowy, w jaki sposób „wymiar edukacji międzykulturowej” jest w szkołach Lauderowskich skutecznie urzeczywistniany. Rozdział ten potwierdza zdolność Autora recenzowanego doktoratu do prowadzenia wielowymiarowej pogłębionej, stojącej na wysokim poziomie naukowym, rekonstrukcji i narracji.

Rozdział czwarty nosi tytuł „Wyniki badań własnych”. Stwierdzam, że dokonywane w nim przez magistra Andrzeja Michalskiego analizy i interpretacje są bardzo przekonujące, bogate w treści i znaczenia. Mają charakter bardzo usystematyzowany i przejrzysty a przy tym erudycyjny i pełen refleksji. Tworzą niezwykle barwny ale jednocześnie stricte naukowy „obraz” poruszanych problemów a w swojej całości dają unikatowy wgląd w przestrzeń społeczno-kulturową i pedagogiczną tworzoną w szkołach Fundacji R. S. Laudera. Magister Andrzej Michalski znakomicie radzi sobie zarówno z uzyskanym przez siebie przeogromnym materiałem badawczym, jak i tekstem. Podkreślę raz jeszcze, że w swoich konstrukcjach analitycznych i interpretacyjnych - w części badawczej doktoratu - bardzo konsekwentnie wykorzystuje wprowadzone uprzednio założenia teoretyczne i

metodologiczne. Trafnie stawia tezy i przywołuje konkretyzujące je wypowiedzi, unika przy tym jednoznaczności, pokazując że społeczne konstrukcje rzeczywistości w której żyją uczestnicy badań i ich tożsamości są „wewnętrznie wielorakie” i zawsze w „trakcie stawania się”. Analizy i interpretacje dokonywane w tym rozdziale przez magistra Andrzeja Michalskiego dają unikatowy wgląd w świat szkół R.S Laudera, a także w sposoby konstruowania - w trakcie procesu wychowania i kształcenia – kompetencji międzykulturowych. W swojej obszernej dyskusji wyników badań (w świetle teorii A. L. Straussa, A. Clarke i M. J. Bennetta) pokazuje Autor w jaki sposób „działa” społeczny świat szkół Fundacji R. S. Laudera. I ten fragment pracy stoi na poziomie znakomitym, również i dlatego, że Autor interesująco i przy wykorzystaniu różnorodnych kategorii sytuuje konkretne wyniki swoich badań w szerokich społeczno-kulturowych i pedagogicznych kontekstach.

Nie mam zastrzeżeń do tego doktoratu nie będzie on więc zawierał zwyczajowego fragmentu z elementami polemiki/krytyki. Ciekawiłoby mnie jedynie podjęcie dyskusji, która łączy się podejmowanymi przez Autora zagadnieniami – na poziomie makro (i w mniejszym stopniu dotyczy szkół Lauderowskich). Po pierwsze, chciałbym podjąć problem relacji edukacji międzykulturowej do zjawiska izolacjonizmu, etnocentryzmu i enklawizacji mniejszości (np. czarny nacjonalizm w Stanach Zjednoczonych), prowadzącego w konsekwencji do ich auto-segregacji. Drugi problem odnosi się do płynnej tożsamości i hybrydyzacji tożsamości oraz proliferacji różnicy w potencjalnie nieskończoną liczbę przypadków (pojedynczych osób), co de facto prowadzi do „rozproszenia różnicy”, w szczególności grupowej. Czy w takiej sytuacji istnieją jakiegokolwiek możliwości urzeczywistnienia idei edukacji międzykulturowej? Wreszcie, trzeci problem odnosi się do idei dialogu międzykulturowego, jako istotnego komponentu edukacji międzykulturowej (Melosik 2021). Przywołam tutaj tezę P. C. Gorskiego, który uważa, że w pojęcie to wpisane są nieodłącznie „asymetryczne relacje władzy” (np. Biali i Czarni w Stanach Zjednoczonych czy Południowej Afryce). W założeniu istotą dialogu ma być stworzenie warunków dla rozwoju wzajemnej empatii; tak więc w tym przypadku

„oczekuje się od zdominowanych wykazywania empatycznego podejścia wobec osób, którzy (...) reprezentują ich opresorów” (Gorski, 2008, Melosik 2021). W jaki sposób magister Andrzej Michalski zinterpretowałby ten paradoks?

W drugiej części recenzji pragnę stwierdzić z pełnym przekonaniem, iż recenzowana rozprawa doktorska stoi na bardzo wysokim poziomie merytorycznym. Magister Andrzej Michalski jawi się w niej jako wszechstronnie wykształcony dojrzały młody naukowiec, który samodzielnie i w interdyscyplinarny sposób potrafi rozwiązać podjęty przez siebie problem badawczy a także potrafi komunikatywnie i precyzyjnie wyrażać swoje myśli i przedstawiać swoje linie argumentacji. Przygotowanie teoretyczne i metodologiczne doktoranta oraz jej zdolność do konstruowania naukowej narracji spełniają wszystkie akademickie standardy. Zawarte w doktoracie rozważania magistra Andrzeja Michalskiego dowodzą, iż jest on naukowcem potrafiącym myśleć w sposób oryginalny i twórczy. Dodam, że literatura wykorzystywana przez Autora jest bardzo reprezentatywna dla podjętego problemu i znakomicie przez niego wykorzystana a wszystkie analizy i interpretacje umieszczone są w wyznaczonej przez tytułowy problem logice pracy.

Stwierdzę też, że w swojej pracy Autor recenzowanego doktoratu skutecznie unika wchodzenia w rolę „wszystko-wiedzącego” metanarratora czy moralisty, który „wie lepiej”. Doktorat pozbawiony jest jakiegokolwiek normatywizmu, podejścia „esencjalistycznego”, czy też dydaktyzmu. Narracje magistra Andrzeja Michalskiego są zawsze otwarte, dając czytelnikowi możliwość dokonania własnych interpretacji omawianych zagadnień. Jest on z całą pewnością świadomy, że jego doktorat i sposób myślenia stanowią społeczną konstrukcję.

W konkluzji stwierdzam z pełnym przekonaniem, że problem badawczy postawiony przez doktoranta jest wartościowym problemem naukowym. Autor recenzowanego doktoratu rozwiązał go samodzielnie i zgodnie z obowiązującymi we współczesnej nauce regułami. Jego praca doktorska stoi na bardzo dobrym poziomie merytorycznym. Jest to oryginalne dzieło, które stanowi niezaprzeczalny wkład mgr Andrzeja Michalskiego w wybrane przez niego pole problemowe. Rozprawa dowodzi

też bardzo wysokiej ogólnej wiedzy teoretycznej Autora, zarówno w zakresie pedagogiki, jak i szeroko rozumianych nauk społecznych.

Stawiam więc wniosek o dopuszczenie mgr Andrzeja Michalskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego i do publicznej obrony. Z uwagi na wysoki poziom pracy i jej oryginalność, stawiam również wniosek o jej wyróżnienie i opublikowanie w formie książkowej. Konkluzja mojej recenzji jest zdecydowanie pozytywna.

PROREKTOR
Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
ds. relacji z otoczeniem społecznym
Zbyszko Melosik
prof. dr hab. Zbyszko Melosik